

A Székelyföld közgazdasági és társadalmi helyzete az 1902-es Székely Kongresszus tükrében

Egyed Ákos

1902 augusztusában számos kormányzati intézmény és civil szervezet képviselői tanácskozássra ültek össze Csíktusnádon, hogy megvizsgálják a Székelyföld és a székelység helyzetét. Ezt megelőzően a XIX. század végén, de különösen a századforduló éveiben a magyar közvéleményt mind nagyobb mértékben foglalkoztatta, mondhatni aggasztotta az ún. székely kérdés, amely a leglátványosabban a székelyek fokozódó kivándorlásában nyilvánult meg. A tanácskozást Székely Kongresszus néven hívták össze, s azóta is így tartja számon a történetkutatás. Tanulmányunk tárgyának pontosabb felmérése érdekében szükségesnek látjuk az előzmények ismertetését. Ugyanis a székely társadalomban jelentkező számos problémára már néhány évtizeddel az 1902-es Székely Kongresszus előtt felfigyelt a magyar közvélemény. Ez jórészt annak a munkának volt az eredménye, amelyet az 1875-ben Budapesten létrehozott Székely Művelődési és Közgazdasági Egyesület fejtett ki a Székelyföld helyzetének megismerése érdekében azért, hogy segíteni lehessen a bajokon.

Sokatmondó tény, hogy az Egyesület első elnökévé gróf Mikó Imrét választották meg, akit a közérdek önzetlen támogatójaként ismertek a kortársak, s a vezetőségben olyan köztiszteletnek örvendő személyiségek kaptak helyet, mint báró Dániel Gábor, Udvarhelyszék fő királybírája (1876-tól főispánja), Béli Gergely, aki Marosszéken töltött be ugyanolyan funkciókat, mint az előbb említett Dániel Gábor, továbbá a kiváló erdőügyi szakértő Bedő Albert és több országgyűlési képviselő, rangos tisztségviselő és közíró. Az Egyesület célját az 1880-ban kiadott alapszabályzat a székelyföldi lakosok szellemi és anyagi előrehaladásának elősegítésében jelölte meg. A szervezet programja konkrétan felsorolta a teendőket: az Egyesület elősegíti a meglévő közművelődési intézmények fejlesztését, újak létesítését, ismerteti a székelyföldi ipar, mezőgazdaság, erdő- és közgazdaság állapotát, előterjesztéseket tesz azok helyzetének jobbítására, pénzintézetek alapítását szorgalmazza, pályázatokat ír ki céljai megvalósítása

érdekében. Ezek mellett figyelemmel kíséri a székelyek kivándorlásának alakulását, s javaslatokat fogalmaz meg azok okainak megszüntetésére.

A kezdeményezés hátterében az a felismerés állt, hogy a Székelyföld gazdasági fejlődése messze elmarad a szükségéstől, s emiatt nő a társadalmi feszültség, sokasodnak a szaporodó lakosság megélhetési gondjai, ami a Székelyföldet elhagyók, kivándorlók számának fokozódását váltja ki, különösen a szomszédos Romániába. A Székelyföld lemaradása annál feltűnőbb volt, mivel az Osztrák-Magyar Monarchiában, így Magyarországon és a Magyarországgal 1867-ben újraegyesült Erdélyben is ütemesen haladt a modern gazdaság kialakulása, különösen a városiasodás, a modern közlekedési hálózat és a modern pénzügyi rendszer kialakulása.

Az már riasztó jel volt, hogy a XIX. század végén tovább fokozódott a különbség Erdély több régiójához viszonyítva. Érthető, hogy az aggódozó közvélemény hangja is felerősödött. Kitént ebben a Budapesten kiadott *Magyarország* című lap, amelynek felelős szerkesztője 1901 júliusától Benedek Elek lett. Benedek Eleket ugyan meseíróként ismerték, de a valóságban sokkal több volt annál: közéleti személyiség, aki a századforduló éveiben arra vállalkozott, hogy a sajtó útján feltárja a magyar politikai élet fonákságait, s felhívja a figyelmet a magyar társadalomban, elsősorban a Székelyföldön jelentkező problémákra. Kiváló személyiségeket nyert meg az ügynek, köztük volt Jancsó Benedek, Gaál Mózes, Földes Géza, Petelei István, Kővári László, Szádeczky Lajos és több más jeles értelmiségi. A felsoroltak mind segítettek egy-egy probléma felvetésében, ám a legnagyobb figyelmet keltő írások Benedek Elek tollából kerültek ki, mert ő – amint Balogh Edgár tömören kifejtette – „a székelység védelmében az egész magyarság veszedelmét terítette az ország színe elé.”¹ Benedek Elek felelőssé tette a székelység növekvő megélhetési gondjaiért az országgyűlési képviselőket s az egymást váltó kormányokat, de nem hagyta szó nélkül azt sem, hogy a bajok elszaporodásához hozzájárul a székely társadalom is, amikor például olyan képviselőkre adja szavazatát, akik pusztán pártpolitikai érdekeket követnek. És felfigyelt arra a félresikolt székely közgondolkodásra is, amelynek eredményeként a székely szülők hajlamosak voltak arra, hogy „úri pályákra” irányítsák gyermekeiket, a gazdasági szakképzés lehetőségei viszont kevésbé érdekelték őket.

Benedek Elek és munkatársai azt is jól látták, hogy a kivándorlás jelensége, amelynek súlyosbodását statisztikai adatsorok bizonyították, számos egymást felerősítő ok következménye. „Keveseljük a magyar faj létszámát, azt szeretnők, ha legalább húszmillió színmagyar lagná e földet. Való igaz kevesen vagyunk, s íme, mégis mit látunk? Látjuk, hogy e kevésnek is alig jut kenyér. A kivándorlás folyton folyvást apasztja, gyengíti a magyart, s akik itthon maradnak az édes anyaföldön, nehéz gondok terhe alatt roskadozunk: szorongva lessük,

mit hoz a holnap. A középosztály nagy tömegének talpa alól kihullott a föld s a jobb módhoz szokott urak a mindenható Államhoz menekülnek: adj nekünk hivatalt. De a mindenható állam is csak név szerint mindenható, sok embernek ad kenyeret, ám nem mindenkinek, s a nagyszámú fölösleg mit kezdjen?”²

Benedek Elek lényeges társadalmi jelenségre tapintott rá, amikor azt írta, hogy az ötven éve szabaddá lett népből csak egyesek gyarapodtak, a tömegek viszont elszegényedtek.³

Természetesen nem csak a publicisztikának köszönhető, hogy az ország közvéleménye felfigyelt a székely kérdésre. Ugyanis a helyi közigazgatás sem hallgatta el a gondokat, amikor beszámoló jelentéseket tett közzé egy-egy év közgazdasági s társadalmi viszonyairól. Ennél is többet tettek a kereskedelmi és iparkamarák az 1851-ben létrehozott kolozsvári s brassói kamara, majd 1891-től a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara, amelynek évi jelentései konkrét tények tömegét sorolták fel az ipar, mezőgazdaság, kereskedelem és hitelbetét bajairól, nem feledkezve meg a kivándorlásról sem. S mert a gazdaság és társadalmi gondok Magyarország más vidékein, különösen a periféria-régiókban is feltűntek, például Kárpátalján, a kormányzat – az uralkodó liberális gazdaságpolitika elveit félretéve – kénytelen volt beavatkozni a gazdasági folyamatokba. A XIX. század utolsó évtizedében Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter, majd Darányi Ignác földművelésügyi miniszter vállalta a lemaradó vidékek támogatását. Szerepe volt a székely tanácskozás összehívásában Hegedüs Sándor kereskedelemügyi miniszternek is, aki 1900-ban már felvázolta „egy nagyszabású székely akció” tervét.

Először a rutének lakta vidékeken, majd a Székelyföldön indult gazdasági akció. A beavatkozást a kormány, majd a különböző civil szervezetek segítségével hajtotta végre. Egy ilyen összefogás eredménye volt a csíki Székely Kongresszus megrendezése is.

A Székely Kongresszus (ezután: Kongresszus) összehívását széles körű és intenzív szervezőmunka előzte meg. Érdeemesnek tartjuk erre is kitérni. A szervezésben a legnagyobb szerepet az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) vállalta, amelynek akkor gróf Desseffy Aurel volt az elnöke; az OMGE mellett a Kongresszus szervezésében és lebonyolításában részt vett a budapesti székhelyű Székely-Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara, a marosvásárhelyi Székely Társaság. Bekapcsolódott a szervezésbe Csík megye, Háromszék, Maros-Torda, Udvarhely megye törvényhatósága, s az előkészítésben segítettek a megyék gazdasági egyesületei. A szándék komolyságáról sokat elárul az is, hogy a szervező egyesületet általában az illető elnök vagy alelnök képviselte Csíktusnádon. A Kongresszus öt elnöksége, illetve a rendezőbizottság neves

személyiségekből állt. Ezek közt volt Bedő Albert erdőmérnök, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Székely Társaság elnöke, gróf Bély Ákos, az EMKE elnöke, dr. Kömöczy József, a Marosvásárhelyi Székely Társaság elnöke, Tausik B. Hugó, a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, valamint gróf Zselenski Róbert, az OMGE alelnöke. A rendezők között ismert neveket találunk: Bartha Miklós függetlenségi párti politikus, neves publicista, Benedek Elek író, szerkesztő, Jancsó Benedek történész, Sándor József, az EMKE (későbbi) elnöke és 26 országgyűlési képviselő.⁴ És nem utolsósorban Dr. Bernády György Marosvásárhely polgármestere.

A szervezés részletezésével azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy a székelység problémáit ismerő szakértők és a székelység ügye iránt nagyrészt elkötelezett politikusok tűzték napirendre, akik a Székelyföld helyzetének felmérésével egyszerre próbáltak eszközöket és módokat keresni és találni az egyre súlyosbodó székelykérdésre. Feltűnő azonban az Erdélyi Gazdasági Egyesület (EGE) távolmaradása, amelynek oka – amint az *Erdélyi Gazda* című lapjából kivehető – egyfajta mellőzöttség lehetett.

Az eddig feltárt forrásokból az derül ki, hogy a Kongresszuson a radikális álláspontra helyezkedők, köztük Benedek Elek és Jancsó Benedek, háttérbe szorultak. A Kongresszus lefolyásáról vaskos jegyzőkönyv készült, amelyet még 1902-ben közzétettek, a rendezvény főtítkárának, Buday Barnának a szerkesztésében.⁵ Ez a kiadvány mindmáig a Kongresszus történetének alapforrása. Előre szeretnénk bocsátani, hogy az 1902-es Kongresszus történetével, üzenetével, a Székelyföld mostani helyzetével 2000-ben és 2002-ben tudományos ülészakon foglalkoztak, amelyeket Kolumbán Gábor irányításával a Székelyföld Munkacsoport fiatal kutatói szerveztek meg.⁶

Visszatérve tulajdonképpeni tárgyunkhoz, az 1902-es Kongresszus történetéhez, Bedő Albert elnöki beszédéből idézzük az irányadó részleteket. Eszerint: „A kivándorlás ügyét tárgyaló kongresszusnak a Székelyföldön való megtartása alkalmából az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Székely Egyesület, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara és a Marosvásárhelyi Székely Társaság a kebeléből kiküldött bizottság együttes tanácskozásai alapján abban egyeztek meg, hogy a Székelyföldön megtartandó kongresszust az öt testület együttesen rendezze s annak működési köre, figyelemmel a székely nép közgazdasági helyzetére, terjesztessék ki mindazokra a földművelési, ipari, kereskedelmi és közművelődésű kérdésekre, amelyek törvényhozási, kormányzati vagy társadalmi úton való megoldása alkalmas lehet a székely nép mai szenvedő helyzetének javítására s kivándorlásának csökkentésére.”⁷

A Kongresszus célját tehát abban foglalhatjuk össze, hogy a magyar kormány és bizonyos civil szervezetek segítséget szándékoztak nyújtani a székelymagyarságnak a gazdasági élet korszerűsítéséhez.⁸ Következésképpen a Székelyföld helyzetét öt szakosztályban elemezték és vitatták meg: az első szakosztály a mezőgazdaság, állattenyésztés, az erdészet és a bányászat tárgykörét ölelte fel; a második az ipar, kereskedelem, munkaügy és közlekedés ügyével foglalkozott; a harmadiknak a birtokpolitika, az adó és hitelügy volt a tárgya, a negyedik a közművelődés, oktatás, valamint a közegészség helyzetét vette górcső alá, míg az ötödik a kivándorlás gazdasági-társadalmi hátterét igyekezett megvilágítani.

Említettük már, hogy a közvélemény figyelmét a XIX. század végén főként a székelység kivándorlása ragadta meg. Ez a kérdés, bár látszólag az ötödik szakosztály napirendjén szerepelt, valójában a tanácskozások központi tárgya volt. Bedő Albert megnyitó beszédében – amint már említettük – „a kivándorlás ügyét tárgyaló kongresszus”-ról szólt, annak hangsúlyozásával, hogy a rendezvény e kérdés okainak felderítésére összpontosítja a figyelmét. Az 1902-es Kongresszuson felvetődött számos kérdés száz év múltán is érvényes – a megváltozott viszonyok ellenére. Először is ilyen a kivándorlás-elvándorlás, amelynek okai közt szembetűnő hasonlóságok figyelhetők meg. Ám a különbségek is feltűnőek. A XIX. század végén és a XX. század elején egy folyamatosan növekvő, évi 10 ezrelék körüli szaporodást felmutató népesség volt jellemző, száz év múltán a negatív trendre váltott népesedést apasztja az elvándorlás is.

A kivándorlás-elvándorlás bonyolult, összetett kérdés. Ennek hátterében a Kongresszus idején a székely kérdés állt, amely egyszerre volt közgazdasági, társadalmi és erkölcsi jellegű. De nem érthetnénk meg a dolog lényegét, ha nem vennénk tekintetbe a székely gazdaság és társadalom adott helyzetét. Előljáróban elég arra hivatkoznunk, hogy a Csík, Háromszék, Udvarhelyszék és Marosszék, illetve ezen megyékre kifejezve Székelyföld 581 536 fős lakosságából 486 365 ember, az össznépesség 83,63 százaléka őstermelő, azaz földművelő és állattenyésztő, valamint erdőgazda volt.⁹ Ezért is érthető, hogy a Kongresszus többen foglalkozott az agrárnépesség helyzetével, a faluval, mint más foglalkozási ágakkal. Azonban mielőtt a gazdaság egyes szektorainak ismertetésébe bocsátkoznánk, lássuk röviden, milyen volt a Székelyföld általános közgazdasági helyzete a Kongresszus tükrében.

Induljunk ki abból, amit a Kongresszuson Siklódy István szakelőadó mondott: a Székelyföldön a közvagyonban kincsek fekszenek: erdők, bányák, gyógy- és ásványvizek, de kihasználatlanok; van munkaerő, de nincs tőke; hiányzik a piac, mert nincs olcsó és jó közlekedés. Azt is helyesen fejtette ki az előadó, hogy a székely közgazdaság bajai pusztán az agrárgazdaság fejlesztésével nem oldhatók meg.¹⁰ A Székelyföld közgazdasági helyzetének rosszabbó-

dásáról László Gyula, a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara rivális titkára átfogó képet rajzolt. Eszerint a Székelyföld gazdaságát stagnálás, itt-ott hanyatlás jellemzi, amit a „Székelyföld elszigeteltsége és az újkori haladásból való kirekesztése” okozott. „Nem kapott világforgalmat közvetítő vasutat, noha a természetes útirány Kelet és Nyugat országai között a Székelyföldön vezetett keresztül. Magas vámsorompóval elzárták a keletre irányuló kereskedést. Az anyaországtól távol esik.” A jelentés szerint a székelység terményeit semerre nem tudta haszonnal értékesíteni, amihez az is hozzájárult, hogy Erdélyben a közeli szomszédságban lakó szászok versenyével kellett megküzdenie, csakhogy a szász gazdaság jobb forgalmi helyzetben volt, s általában rendezettebb viszonyok jellemezték. A következmények súlyosak voltak: „Mindama kincsei, amelyekkel a természet pazarul megáldotta, jobbára parlagon hevernek. A tőke bizalmatlan s a vállalkozói kedv szünetel, mert ebbeli kísérletezését – tapasztalat szerint – többnyire balul ütöttek ki.”¹¹ Az elemző lesújtó képet rajzolt a Székelyföld közgazdasági helyzetéről: nélkülözötte a modern közlekedést, termékei versenyképtelenek voltak a szász vidék gazdaságával szemben; hiányzott a tőke.

A székelység vezető értelmisége számára szinte érthetetlen volt a válságos helyzet. Ezt a Kongresszuson ugyancsak a már említett László Gyula fejtette ki a legvilágosabban: „a Székelyföld – nézetem szerint – a Kelet Svájcának tekinthető. A természet mindent megadott, ami mozgó élet elővarázsolására szükséges. Népe eszesebb, mozgékonyabb és vállalkozóbb is minden más körülötte lakó népeknél s csak éppen rajtunk múlt, hogy nem aknáztuk ki kedvező helyzetét.” Ezen akkor lehet változtatni, „Ha magyar kormányzat rendjével pótolja mulasztásait, ha éreztetni fogja a székely néppé érdeklődését és befoly sorsának javítására, továbbá, ha minden érdekelt hatóság a maga a társadalom szeretettel közremunkál.”¹²

A székely értelmiségi élet közgazdasági gondolkodása természetesen meggyezett azzal, amit László Gyulától a fentiekben idéztünk. Eszerint a Székelyföld lehetne „Kelet Svájc”, nyilvánvaló gyönyörű hegyei, erdőségei, ásványvizei, fürdőhelyei által; ezzel a nézettel ma is azonosulhatunk, azonban a megjegyzéssel, hogy számos, például a nagyipari tevékenységekhez szükséges ásványi kincsben bizony nem volt gazdag (főleg nyersvas, jó minőségű szén vagy nemesfémek stb.). A székely „vállalkozó természetéhez is hozzá kell tennünk a következőket: a „fűrő-faragó”, mindenhez értő székelyember típusa nem volt kitaláció, realitás volt, mert a kis családi gazdaságban úgyszólván minden szükséges kelléket elő tudott állítani. Emellett a kisipar-háziipar fejlett volt, úgyszintén a kiskereskedelem: mészárulás, ásványvíz (borvíz), fa, deszkaárulás, vásározás. Csakhogy mindezt kis mértékben, majdhogy „természeti gazdálkodás” szintjén

tette. És ez a változott viszonyok között nem volt elégséges a nagyobbserű ipar, kereskedelem s vállalkozás meghonosításához. Egyes székely értelmiségiek azt is látták, hogy a régi székely életmód, amelyet alapjában véve az örökös katonai szolgálat és az ezzel összefüggő családi földműves kisgazdaság alakított ki, akadályozója volt annak, hogy Max Weber-i értelemben a székelységet „megérintse a kapitalizmus szelleme”. Erre még visszatérünk, most viszont lássuk a Kongresszus munkálatait. Száz év távlatából úgy látjuk, hogy a válság a XIX–XX. század fordulóján a Székelyföldön egyszerre volt gazdasági-társadalmi és lelki-szellemi természetű. Ha szabad így fogalmazni – természetesen sarkítva –, a hagyományos székely világ és a modernizáció ütközött meg, konfrontálódott.

Az első, ún. őstermeléssel – földműveléssel, állattenyésztéssel, erdészettel foglalkozó szakosztály előadásait elemezve, azok megállapodásaira figyelmezve, valamint az újabb kutatásokat is hasznosítva, megállapíthatjuk: a XIX–XX. század fordulóján azért vált súlyossá a Székelyföld gazdasági helyzete, s azért fokozódtak nagymértékben a társadalmi feszültségek, mert a sok archaikus elemet őrző családi kisgazdasági rendszer termelőmódját erősen „veszélyeztették” a modernizációval járó átalakulások, a terjeszkedő kapitalista viszonyok. Hogy miért éppen a XIX. század végén és a XX. század elején következett be a válság, annak történeti okai is tetten érhetőek. Arra gondolunk, hogy az 1848-as forradalom a Székelyföldön nem váltott ki olyan nagymérvű változást, mint a vármegekben. A megyei területeken a kapitalizálódó nagybirtok siettette a birtokrendezést (tagosítás, arányosítás), amely a tulajdonviszonyokhoz alkalmazkodó szabad gazdálkodás, az ún. változó rendszer, átlag és székelyföldi adatok tükrözik a különbségeket: Erdélyben 1900–1905 között évente átlagosan a megművelhető földterület 22,5%-a maradt ugaron, a Székelyföldön ez az arány 25,25% volt. Azt mondhatnánk, hogy nincs is jelentős különbség az említett arányok között, csakhogy a székely megyékben az ugar megoszlása feltűnő különbségeket mutatott: Maros-Tordában (tehát nagyrészt) a régi Marosszékből 13,2%, Háromszék megyében 18,1%, Udvarhely megyében 26,2%, Csíkban 43,5%!

És ezzel máris kitapintottuk a századforduló székely kérdésének egy fontos mutatóját: a hagyományos agrárgazdaság Csíkban és Udvarhely megyében a legelterjedtebb.¹³ Ennek megfelelően Csík megye volt az archaikus gazdálkodás klasszikus földje a székelységben, amelyet Udvarhely megye, aztán Háromszék követett. Viszont Maros-Tordában a kapitalista gazdálkodásra való áttérés már a XIX. század végéig megtörtént. Igen, lehetne ellenetesként mondani, csakhogy a földrajzi s természeti adottságokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ahol nagy terjedelmű erdős-legelős területek feküdtek, ott az őstermelés hagyományosságának megvoltak a természetes feltételei s a magyarázata is. Ha ez az érvelés el is fogadható, az viszont már ténykérdés, hogy

az ősi, hagyományos gazdálkodás népességtartó ereje jóval kisebb volt, mint a javított, modernebb termelési rendszereké.

Tetézte a bajokat, hogy a népszaporulat éppen a hagyományos gazdaságot űző, a régi Csík-, Gyergyó- és Kászoszékben (1876 óta Csík megye) volt a legjelentősebb: 1900–1910 között évente 12 ezrelék, vagyis 1,2%. Érthető, hogy a gyorsan szaporodó népesség egy részének el kellett vándorolnia, mert otthon nem talált elegendő munkaalkalmat. Közismert, hogy az iparosodás sem mutatott fel jelentős eredményeket. Ezért vált a legsúlyosabbá a válság éppen Csík megyében, s közel járt ehhez Udvarhely megye is, s valamivel később következett Háromszék megye, aztán Maros-Torda. A hagyományos gazdálkodási mód miatt a kisgazdatársadalom a legtöbb helyen, különösen Csíkban, Udvarhely és Háromszék megyében nem tudott kivergődni az alacsony termékenység csapdájából. A kérdés egyik kiváló ismerője, T. Nagy Imre gazdasági előadó 1899-ben ezeket írta: „Gazdasági rendszerünk ázsiai volta teljességgel nem engedi meg, hogy a legjobb, a legiparkodóbb gazda is úgy használja földjét, ahogy akarja, hanem úgy, ahogy azt a nagy többség az ő sajátos érdekei szerint előírja. A legeslegősibb rendszerről, a kétnyomásosból sok helyen átmentünk egy másik legősibb rendszerbe, a hármas nyomásos gazdaságba.”¹⁴ Azonban ez sem vezethetett ki a kátyúból, mert a hármas nyomásos gazdálkodási mód modernizációját éppúgy megakadályozta, mint a kétnyomásos rendszer, bár az ugarterület csökkent.

T. Nagy Imre szerint „a nagy többség” határozta meg a határhasználat rendszerét. Nos ez „a nagy többség” a székely gazdatársadalomnak valóban több mint a felét alkotta. Tanulságos lehet az itt következő táblázat:

Vagyis a Székelyföldön 1895-ben az összeírók 112 246 gazdaság közül 10 389 (9,25%) egy holdon aluli, szántófölddel egyáltalán nem rendelkező „gazda-

Az összes gazdaság száma a Székelyföldön		1 holdon alul szántó nélkül	1 holdon alul szántóval	1-5 holdas gazda	Összesen
Csík megye	24 992	878	2224	6129	9231
Háromszék megye	30 282	3946	4229	9872	18 047
Maros-Torda megye	33 719	3903	3298	11 086	18 287
Udvarhely megye	23 253	1662	1629	5999	9290
	112 246	10 389	11 380	33 086	54 855

ságot” találtak, a szántófölddel is bíró egy holdon aluli gazdák száma 11 380 (10,14%) volt. Vagyis az összes gazdaság 9,4%-a, azaz 21 769 kisgazdaságnak egyenkénti birtoka 1 kataszteri holdnál, fél hektárnál kisebb terjedelmű volt. Az 1–5 holdas gazdák száma 33 086-ra rúgott, az összes gazdaság 29,47%-át tette ki. És az 1–10 holdas gazdákat is valóban „a nagy többséghez” kell sorolnunk.

A székelyföldi gazdaságok több mint fele olyan minimális magántulajdonú birtokkal rendelkezett, amely a család megélhetését nem biztosította. A családi birtok felaprózódása nem volt új keletű jelenség a Székelyföldön, de 1848 után ez a folyamat fokozódott, és ez is növelte a szegény réteg arányát. Elterjedt az a szokás is, hogy a leánygyermek is örököljön földet (ezt a korábbi rendszer akadályozta), az adás és vétel korlátai megszűntek. Nem volt éppen séggel kivételes eset, hogy 3–4 holdas gazda 10–20 darab földet művelt meg, s ahol tagosítás nem történt, „még nagyobb birtokon is ritka, s az egy darabban álló 5–10 holdas terület”. A birtok felaprózódása odáig ment, hogy a kérdés előadója, Sebess Dénes országgyűlési képviselő szükségesnek tartotta az örökösödési rendszer jogi megváltoztatását s visszatérést a régi székely szokásjoghoz, amely szerint a katonáskodó fiúk örökölték a földet, amit természetesen a Kongresszus nem fogadhatott el.¹⁵

A fentiek a magántulajdonban bírt földbirtokra vonatkoztak. Lássuk a Székelyföldön rendkívül nagy kiterjedésű és a gazdasági életben igen fontos szerepet játszó közbirtok helyzetét is. A hivatalos statisztika szerint 1894-ben a Székelyföldön 156 522 hold közbirtokosi és községi legelőt s 668 985 hold közös birtoklású erdőt tartottak nyilván. Ezek a számok azért fontosak, mert ez a birtoktulajdon a szegényrendű családi gazdaságok megélhetési forrásához nagymértékben hozzájárultak, ti. az állattenyésztés feltételeinek, valamint a tűzifa szükségletének biztosításával. Csakhogy éppen a XIX. század végén gyorsult fel az eddig közösen használt legelők és erdők arányosítása a magánbirtokhoz; a 100 holdnál többel részesedők kiszakították a közös használatból az őket illető részeket. A közlegelők és közerdők aránya lecsökkent, s ami súlyosabban esett a latba: az összes gazdaságnak mintegy a fele kiszorult a közbirtok használatából, és ezzel a családi kisgazdaság fő támasza, az állattenyésztés mély válságba került. Az a székely kérdés, amely a Kongresszus figyelmét lekötötte, voltaképpen ennek a szegényrendű székelységnek a válságosra fordult helyzetéből adódott.¹⁶ A külterjes állattenyésztés feltételei megromlottak, a belterjesség a kisgazdaságok számára lehetetlen volt. A birtoktulajdon rendezésével a legkisebb gazdaságok létalapja megrendült. A Kongresszus egyik előadója, Incze István tagosító mérnök, erről a következőket mondta: „Tagadni nem is lehet, hogy tagosítás folytán az 1–2 holdas bir-

tokosok legnagyobb része leszorul a megélhetése teréről és éppen ezek szolgáltatják a kivándorlás legnagyobb kontingensét”¹⁷

Erről szól a háromszéki Papolc községnek a tusnádi Kongresszushoz küldött beadványa: „...a folyamatban lévő arányosítás és tagosítás folytán Papolc községe közbirtokossága a pusztulás szélén áll és ha a Kongresszus az elébe tűzött tárgysorozatában a mi sérelmes ügyünket tárgyalni és azt jegyzőkönyvbe venni nem kegyeskedik, szeretett hazánkra nézve mint adózó polgárok megszűnünk számot tenni s minden habozás nélkül kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy ezután meg nem élhetés miatt ki kell vándorolnunk”.¹⁸ A papolcaiak azt is megírták, hogy az állattenyésztés a legelőhiány miatt végveszélybe került. Márpedig – amint a Kongresszus hangsúlyozta – a Székelyföld különleges mezőgazdasági viszonyai között „az állattenyésztés a mezőgazdaság legfontosabb része”, s ezért arra kérte a magyar kormányt, hogy segítse konkrét intézkedésekkel az állattenyésztés fejlesztését.¹⁹

Azért foglalkoztam többen az állattenyésztéssel, mert ma is az állattenyésztés nyújt megélhetést a székely falvak többségében a lakosságnak. És foglalkoztat nem kis számú lakost a tej- és húsipar. Ma is az a tendencia – akárcsak 100 évvel ezelőtt –, hogy a leggyengébb réteg kiszorul a termelői kategóriából, s ezzel a szerény létalapja is megszűnik. Persze ebben más okok is közrejátszanak, mint 1902-ben például a falu előregedett népessége, viszont a pénzhiány, a belpiac szűk volta akkor is fékezte a haladást, és most is hasonló a helyzet. Felvetődik persze a kérdés: ha a birtokrendezés – amelynek ugyancsak nagy teret szentelt az 1902-es Kongresszus – olyan társadalmi problémákat okozott, mint a tömeges keresetkiesés és elvándorlás, nem kellett volna-e leállítani. Ez az alternatíva már akkor felvetődött, többek közt azért is, mert „égbekiáltó igazságtalanság”-nak tartották egyes szakértők, hogy „a minden székelyt (tehát azokat is, akik magántulajdonú földdel nem rendelkeztek) egyformán nemesi jogon illető közbirtokot felosztjuk oly emberek között, kiknek erre joguk nincs, mert 1848 előtt itt birtokuk nem volt.”²⁰ Most nem térhetünk ki Molnár Jozsiás érvelésének magyarázatára, amely az ősi székely jog érvényesítését kérte számon 1848 után is, de hangsúlyoznunk kell, hogy jogi természetű érvek is felmerültek a birtokrendezés elvei és módja ellen, mivel figyelmen kívül hagyták a regionális jellegű sajátosságokat. Természetesen senki sem vonta kétségbe, hogy a haladás, modernizálás előfeltétele volt a tulajdonviszonyok rendezése. A már idézett Incze István mondta a Kongresszuson: a „belterjes gazdálkodás csakis tagosított birtokon lehetséges.”

A birtokrendezés folyamatát tehát nem lehetett leállítani, ezt a kongresszuson csak egy-két felszólaló javasolta, de kevésbé költségessé lehetett volna tenni, és az elszegényedett székely réteg érdekeit is jobban tekintetbe lehetett

volna venni. Ilyen értelemben elhangzott indítványok valóban hozzájárultak ahhoz, hogy a helyzet valamelyest javuljon. Még akkor is elmondható ez, ha elhangoztak – s nem éppen alaptalanul – olyan kritikai hangok, hogy az állattenyésztéssel kapcsolatban előterjesztett javaslat „semmivel sem többet, semmivel sem mást kívánt, mint a Felvidéken, a Dunántúlon, a Délvidéken” szokásos felvetéseket, ami mégsem jelentette azt, hogy az erdélyi szakelőadó teljesen megfélemedezett volna a Székelyföld sajátos geográfiai, éghajlati s népességi viszonyairól. S ha ennek ellenére mégis hasznosnak tartjuk a tanácskozást e téren is, az egyrészt annak tulajdonítható, hogy a hozzászólók árnyalták az általános képet a helyi viszonyok szerint, másrészt pedig arra gondolunk, hogy alig valamivel több mint 2 hónap múltán Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a székelyföldre látogatott, s ez az útja bevezetését képezte a kétségkívül hasznos ún. székelyföldi akciónak. De erre később még visszatérünk.

Szakszerű, tárgyilagos tanácskozás jellemezte az „Ipari kereskedelmi, munkásügyi, értékesítési és közlekedési szakosztály” munkáját is. Ezt az értekezést a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara készítette elő. Az elnöklő Tauszik B. Hugó kamarai elnök szerint eddig a székelységet elhanyagolták a kormányok, azonban ezután lehetővé válik, hogy a kormányzat felé javaslatokat terjesszenek az ipar és a kereskedelem helyzetének javítására, fejlesztésére, mert erre van a „székelységnek a legnagyobb szüksége”. Aztán szakelőadók sora elemezte az egyes iparágak helyzetét: a faipart, a fonó- és szövőipart, a kőipart, agyagipart, vas- és fémipart, bőripart, aztán az élelmiszeripart.

Az elemzések rámutattak a székelyföldi ipar elmaradottságára, különösen a gyáripar rendkívüli lemaradására – a következmények és a lehetőségekhez viszonyítva. „A kézműipar a múlté. A jelen s jövő életképes ipara a gyáripar. Ha életképes ipart akarunk, a gyáripart kell fejlesztenünk a Székelyföldön” – olvashatjuk az egyik szakelőadásban. Az előadó, Siklódi István, a gyáripar fejlesztése által vélte „megmenthetőnek” a székelységet. Ám a közgazdasági gondolkodás, amelyet az iparfejlesztéssel kapcsolatban képviselt, bizonyosan már abban az időben is részben korszerűtlen volt: szerinte nem kívánatos a Székelyföldön „idegen vállalkozó”, mert „csak az ipar lesz igazán székelyipar, melynek nemcsak munkásai, hanem vállalkozói is székelyek”. Úgy látta, hogy nem idegen vállalkozók betelepítésével, hanem a helyi erő állami támogatása által teremthető ipar a Székelyföldön.

Siklódi István azzal érvelt a székelyföldi vállalkozó s munkások foglalkoztatása mellett, hogy „itt nem minden áron való iparfejlesztésről, hanem egy nép megmentéséről van szó. A székely nép közgazdasági helyzetét kívánjuk megjavítani azért, hogy maga ez a nép jobb helyzetbe jusson... ezt pedig nem idegen vállalkozók betelepítésével, hanem a székely anyagi erőinek, esetleg az

állam támogatása mellett életrekeltésével, s maguknak, a székelyeknek a tisztes ipari foglalkozásokba bevonásával érhetjük el.” Az előadó a tőkét a magyar államtól remélte, hiszen a Székelyföldön, amint más elemzők hangsúlyozták, hiányzott a kellő pénz. Abban is alighanem helyes véleményt képviselt az előadó, hogy az iparfejlesztés sorrendjében az olyan iparágaknak kellene elsőbbséget biztosítani, amelyekben a székely népnek a legtöbb hagyománya van, így a fonó- és szövőiparnak, agyag- és kőiparnak illetve „amelyek legnagyobb mértékben vannak hatással a közgazdaság ágaira”, vagyis a földművelés fejlesztésének, az erdőgazdaságnak, valamint a faipar különböző ágazatainak. És arra is tekintettel kell lenni, hogy milyen iparcikkeknek van piaca, például a fából készített iskolai szereknek keresettségét hozta fel.²¹

A Kongresszus sokat foglalkozott a vasútüggyel, s elmarasztalta a kormányzatot azért, hogy elhanyagolta a Székelyföldön a vasutak építését, illetve, hogy későn s akkor sem megfelelő határozottsággal kezdeményezte a székely vasutak megépítését.²² Ismeretes, hogy az 1867–1873 közötti erdélyi nagy vasútépítő korszakban a Székelyföld csak egy szárnyvasutat kapott, nevezetesen Székelykocsárd és Marosvásárhely között, amelyet 1886-ban hosszabbítottak meg Szászrégenig. A Nagy-Küküllő völgyét 1888-ban kapcsolta be az erdélyi fővasútba a Héjjasfalva-Székelyudvarhely között megépült vaspálya. Aztán nagy késéssel 1891-ben megnyílt a Brassó-Sepsiszentgyörgy-Kézdivásárhely közötti pályaszakasz, 1897-ben pedig a Sepsiszentgyörgyöt Csíkszeredával összekötő rész, s abban az évben a gyimesvölgyi vasút. Ezek azonban csak helyi jellegű vonalak voltak mindaddig, amíg a XX. század első évtizedében létrejött az ún. Székely közvasút (Szászrégen-Déda, Mádéfalva-Gyergyószentmiklós-Déda szakaszok által).²³ Az 1902-es Kongresszus konkrét javaslatokat tett a székely vasúthálózat bővítésére, többek közt a Székelyudvarhely-Csíkszereda szakasz megépítésére, amely azonban azóta sem valósult meg.

A közutak állapotáról Incze Kálmán marosvásárhelyi mérnök számolt be, elismerve, hogy az állam nagy összeget folyósított útépítésre, ám általában a főútvonalaktól távolabb eső vidékek útjai rossz állapotban vannak. A Kongresszus azt kérte, hogy az állam és a törvényhatóságok különösen a gyógyforrásokhoz és fürdőkhöz vezető utak karbantartásáról gondoskodjanak. Emellett Csík megye északi részén, amely el van zárva a szomszédos megyéktől, létesüljön egy egészen új állami útszakasz.

Szólnunk kell arról, hogy a székely agrártársadalom válsága – mert arról van szó – nem hagyta érintetlenül a hagyományos életmódot és a közerkölcseket, mindez pedig az agrárközösségek kohézióját gyöngítette. Gyengülőben volt, de korántsem szűnt meg a Szülőföld vonzása. Erről a Közművelődés és közegészségügyi szakosztályban Kozma Ferenc tanár-tanfelügyelő tartott elő-

adást *A székely nép szociológiai és néprajzi szempontból* címmel. A neves előadó utalt a régi székely autonómiában érvényben volt jogszabályokra, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a székely nép önfenntartásának biztosítékai „a sűrű népesség dacára is megvoltak.” Az újabb változások azonban kedvezőtlen változásokat hoztak, különösen a közerkölcsök és a valláserkölcsek terén: „Korcsmák népesedése versenyre kelt a szentegyháziakéval... S mindezekből a hitéleti, családi, társadalmi és hazafiúi erények olyan hanyatlása észlelhető, aminek feltartóztatására és orvoslására minden hivatott tényezőnek összetett erővel kell hozzálátni.”²⁴ A „nemzeti önérzet” csökkenéséről is szólt az előadó, s a hazafias nevelés fokozását javasolta. Jellemző a hivatkozása is: Gábor Áront, Bem tábornokot, a mádэфalvi veszedelem szomorú eseményét lehet és kell szerinte az ifjúság között ismertté tenni.

A papi küldöttek beszámolóiból kiderül, hogy a megtartó székely életmódon is rést ütött a hagyományos gazdálkodás és társadalom válsága. Növekvőben volt az ún. vadházasságok száma (amit ma élettársi kapcsolatnak szokás nevezni). Második erkölcsi kérdésként a részegeskedést említi, különösen a pálinkaivás térhódítását tartották veszélyesnek (ma nyugodtan beszélhetünk az alkoholizmus terjedéséről). A felsőrákosi lelkész a Kongresszuson azt jelentette: „A pálinkaivás borzasztó rohammal, vad áradattal terjed, és sodor magával férfit, nőt, gyermeket.”²⁵ Hanyatlóban volt a valláserkölc is.

Természetesen a Kongresszus nem feledkezett meg a sajátos székely történelemről s ennek szerepéről sem. A Kongresszus teljes ülésén hangzott el Szádeczky K. Lajos kolozsvári egyetemi tanárnak, a székely história akkortájt legkiválóbb ismerőjének *A székelyek történelmi intézményeiről* című előadása, amely azt bizonyította, hogy a székely történelem sajátos intézményei segítették a székelységet abban, hogy szülőföldjét, ősi szállásterületét megtartsa a legmostohább körülmények között is, amiért katonai szolgálattal hatalmas véráldozatot is hozott. Beszédét így fejezte be: „Erdély volt Magyarország keleti védőbástyája századokon át s a Székelyföld ennek legkimagasabb őrtornya”, ezért „ezt a népet (a székelyt) elesni engedni: nemzeti bűn; ezt megmeníteni, fenntartani a jövődöbeli honvédelem magasztos művére – nemzeti érdem.”²⁶ Továbbgondolva Szádeczky Lajos eszméit, hangsúlyozni szeretnénk, hogy a székely történelem sajátosságai, intézményei hozzájárultak ahhoz, hogy a székelység megőrizhette identitását, magyarságát. Ugyanakkor látnunk kell a sajátosságok viszonyulását az 1848 után kialakult helyzethez.

A XIX. század második fele a polgári társadalom korszaka volt. A rendi válságfalak leomlása által, a polgári tulajdon általánossá válásával, a szabad verseny és a kapitalista viszonyok folyamatosan teret nyertek a Székelyföldön is. A bankhálózat kiépítése és működése efelöl nem hagy semmi kétséget.²⁷ Politika-

ilag ez már az Osztrák-Magyar-Monarchia korszaka, amikor a székelységnek Erdéllyel kiegészült Magyarország keretében kellett megtalálnia fejlődési alternatíváit, perspektíváit. Ez a helyzet újabb kérdéseket vet fel a kutatás előtt is.

Elsősorban az a kérdés vár megválaszolásra, hogy a sajátos történelmi hagyományrendszer és mentalitás milyen hatással volt a székelysége, segítette avagy gátolta boldogulását a számára annyira szokatlan kapitalista viszonyok között. Tény, hogy a társadalomban egységesülési s újfajta megosztódási folyamatok párhuzamos jelenlétére figyelhetünk fel. Néhány évtized leforgása alatt összeolvadt a régi szegény nemesi rend, a szabad földművelő, lófői gyalogosrend és a jobbágyság vagyonosabb rétege. Ebből egy családi gazdálkodást folytató szabad kisbirtokos társadalmi kategória képződött, amely még az 1918–1920-as impériumváltás nyomorúságait is képes volt átvészelni, s életképességét megtartotta egészen az 1960-as évekig, az erőszakos kollektivizálásig. Életerejéhez kétségkívül hozzájárult a székely örökség-jellegű magántulajdonra épülő, de a közbirtokra is támaszkodó családi gazdálkodási mód hatalmas tapasztalati öröksége, s a vele kapcsolatos – Tamási Áron találó kifejezésével élve – „megtartó életforma.”

Ugyanakkor látnunk kell az örökség hátrányait is. A katonai szolgálattal annyira összekapcsolódó székelyföldi társadalom, a régi szabadságjogok a társadalmi egyenlőség emlékét is őrizve, majdnem érintetlen maradt a Max Weber-i értelmű kapitalista szellemtől. Nem is kell nekünk feltétlenül Max Weberre hivatkoznunk, jól látták azt a századforduló gondolkodói is, például Bartalis Ágost, a népe iránt elkötelezett csíki szolgabíró, aki *Csíkménaság székelyei* című, 1901-ben közölt tanulmányában a következőket írta: az 1848-ban bekövetkezett „nagy közgazdasági átalakulás a népet teljesen készületlenül és fegyvertelenül találta. A büszke, szabad, nemes katonanemzet nem tudott a változott új viszonyokhoz alkalmazkodni, sőt azokkal nem is törődött. Élt úgy, mint azelőtt századokon át ősapái. Lehetett tőle akármiféle változás a világban, ő azokkal nem törődött, megmaradt a maga mozdulatlan konzervativizmusában. Az iparúzést, kereskedést méltóságán aluli foglalkozásnak tartotta s tartja részben még ma is, mely csak a zsidónak, örménynek való. És ezen balfelfogás elosztatni a viszonyok is a legkedvezőtlenebbek voltak. Megmaradt a földművelés és állattenyésztés mellett... A föld nem nőtt, a gazdálkodás jövedelmezőbbé nem lett, a lakosság szaporodott, kenyér több kellett, és a kiadások ijesztő mértékben felszaporodtak, anélkül, hogy a jövedelmek szaporodtak volna. Mi lett ennek a következménye? Az eladósodás.”²⁸ Így alakult ki – Bartalis szerint – a századforduló székely-kérdése, amellyel a tusnádi Székely Kongresszus foglalkozott.

A kivándorlás kérdéskörét részletesebben az 5. szakosztályban vitatta meg a Kongresszus. A fő előadó, László Gyula, akivel a gazdasági élet bemutatása során már megismerkedtünk, rövid áttekintést nyújtott a vándorlási mozgalom hátteréről. Különös tekintettel a Románia felé irányuló kivándorlásról mondottakra érdemes odafigyelnünk.

A kitelepülők először az iparosok soraiból kerültek ki: „Látva, hogy Romániában mily kapósak áruik, s csábítatva ígérek által is, többen és többen helyezték át műhelyeiket. A szorgalmasabbak vagyona és tekintélyre is szert tettek. Ezekhez a székely iparosokhoz húzódtak ki azután a mesterlegények s az inasgyerekek.”²⁹ Fontos az is, amit a kérdés legjobb ismerője a továbbiakban írt: „Ezek (ti. a kitelepült székely iparosok) vetették meg ott az ipar alapját”, de amikor kialakult Romániában is egy iparos réteg, többé nem volt szükség a székely iparra, s „akik kint ragadtak is, mind szívesen visszajönnének, ha bízhatná a remény, hogy idehaza megélhetnének.”³⁰

A kivándorlók másik rétegét a cselédek képezték. Régebben – mintegy 30 év előtt – udvarbírók, munkafelügyelők, úri kocsisok, bérkocsisok lettek Romániában, s a szolgálólányok is „jobb helyeken” találtak állást, de később a cselédek sorsa megromlott. A romániai mezőgazdasági munka is sok székelyt vonzott, ők „esztendőnként rövid pár hétre kaszálni, aratni, csépelni” mentek, az ott maradottak aztán nagyobb városokban, Galac, Braila kikötőiben kerestek munkát. Nem kis számú székely famunkást a fűrészgyárakban, másokat építkezéseken, bányákban, sőt gyárakban foglalkoztattak. Csakhogy a hazai (romániai) belső munkaerő-piac kialakulásában a székelyek helyzete fölöttébb megromlott, s amint az elemző írta 1902-ben: „Romániában ma nem becsülik a magyart bármilyen állásban van.”³¹ A helyzet rosszabbodásához járult hozzá az Osztrák-Magyar-Monarchia és Románia közötti ún. vámháború (1886–1891), és bizonyosan a fokozódó nacionalizmus is.

Mekkora lehetett a száma a Romániába kivándorolt magyaroknak?

A Kongresszus elemzése szerint mindegy 200 000 magyar élt 1900 körül a Kárpátokon túl: ezek fele moldvai csángó, másik fele ideiglenes útlevéllal (vagy anélkül) ott tartózkodó magyar honos, nagyrészt székely.³² A kivándorlás azért keltett mind nagyobb figyelmet 1900 körül, mert a statisztikák rendre kimutatták a székelyföldi elvándorlás által okozott demográfiai adatsorokat. Például 1880–1890 között Csík, Háromszék és Udvarhely megyében a természetes szaporulat és a tényleges népnövekedés között 22 079 hiányt mutattak ki a statisztikusok. S mivel az elvándorlás növekedett, 1900-ban 42 olyan Csík megyei és háromszéki települést tartottak nyilván, ahol a székely lakosság – dacára a mintegy 10 ezrelékes természetes szaporulatnak – száma csökkent.³³

Mivel Romániában nagyszámú magyar nemzetiségű lakos élt, a Kongresszus foglalkozott az ottani magyarság helyzetével is. Az előadó, Barabás Endre ezek között két kategóriát különböztetett meg: egy „jövő-menőt”, vagyis az időszakos vándorlókat, valamint az állandóan ott lakó népességet. Annak azonban, hogy Romániában megőrizhessék identitásukat, nem sok esélye volt, mert a román törvények „sem nemzetiségüket, sem anyanyelvüket nem ismeri(k) el.”³⁴ Az elemző felrótta a magyar kormány(ok)nak, hogy semmit sem tettek a romániai magyarság helyzetének javításáért. A vita során olyan határozat született, hogy „a Romániába elszakadt magyarok visszahonosítása érdekében, a kormány és a törvényhozás a szükséges lépéseket haladéktalanul tegye meg.”³⁵ Amellett szükségesnek tartják, hogy az Osztrák-Magyar követség részesítse védelemben a Romániában élő magyarokat.³⁶

A Kongresszus záróülése összesítette a javaslatokat. Ezek részletes ismertetésére nem térhetünk ki, hiszen minden megvitatott kérdéshez számos javaslatot fűztek az előadók illetve hozzászólók. A részletezés helyett inkább az általános közgazdasági helyzet javítását célzó nézetekre, javaslatokra térünk ki.

Megállapítható, hogy az elemzések, határozatok, javaslatok nagyobb része megfelelt a kor követelményeinek, mert a gazdasági rendszer korszerűsítésének szükségességét hangsúlyozták. A mezőgazdaság és állattenyésztés fejlesztése korszerűbb technológiai és termelékenyebb növény- és állatfajták fejlesztésével érhető el. A Kongresszus világosan kifejtette: iparosítani kell a Székelyföldet, hogy munkaalkalmat találjon a mezőgazdaságból kiszorulóknak tömege. Természetesen elemzésre kerültek a székelyföldi iparosítás természeti feltételei és lehetőségei is, különös hangsúlyt helyezve a nyersanyaglelőhelyekre. Mind a mezőgazdaság korszerűsítésének, mind az iparosításnak az állami támogatását nélkülözhetetlennek ítélte a Kongresszus. Külön foglalkoztak a turizmussal, a fürdőkultúra fejlesztése által. Egytől-egyig mind időszerű kérdések voltak ezek, akár a korszerű közlekedés fejlesztése. A Kongresszus tükrözte azt a fordulatot is, amely a székelyek közgazdasági gondolkodásában bekövetkezett; a korábbi, általában a hagyományos gazdálkodás fenntartását célzó romantikus szemléletet a fejlett európai gazdasági gondolkodás váltotta fel. Erről tanúskodik az is, hogy a Kongresszus a gazdaságot s a társadalmi kérdéseket együtt tekintette át, hangsúlyozva, hogy a változtatások nem semmisíthetik meg a székely identitás alapvonásait. Ezért is ajánlotta a szövetségi rendszer elterjesztését, amely a kisegyszisztenciákat megmentheti.

Kiderült ismételtelen, hogy a Székelyföld sok kistájból, vidékből áll össze, s az egyes volt székek, azokban a kisebb vidékek viszonyai sokszor eltérőek, tehát a gondok kezelése nem lehet sablonos, de a különálló egységeknek az együttműködése nélkülözhetetlen. A Kongresszus mához szóló üzenete ez is.

Amikor ezt hangsúlyozom, nem hallgathatom el, hogy a Kongresszus – szerintem – eléggé izoláltan, Erdély egészéből mintegy kiragadva vizsgálta a Székelyföldet. Talán azzal is magyarázható ez, hogy a nagy múltú s kiváló elméket foglalkoztató Erdélyi Gazdasági Egyesület kimaradt a szervezők közül.

Mindent egybevetve: az 1902-es Kongresszus hasznos munkát végzett a székely kérdés összetevői elemeinek számbavételével. Határozatainak nagy szerepe volt abban is, hogy a magyar kormányzat végre elhatározta: segíteni fogja a Székelyföld felzárkóztatását az ország fejlettebb vidékeihez. Ennek jegyében – amint szó esett róla – látogatott a Székelyföldre Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, aki egyébként egyik kezdeményezője volt a Kongresszus megszervezésének, s az ő útjával kezdődött meg a „székely akció” a határozatok (legnagyobb részben) foganatosítása érdekében, amelynek voltak kétségtelen eredményei, de az első világháború kitörése ennek gátat vetett.

Jegyzetek

- 1 Benedek Elek: *Halljátok emberek?* Összeállította Balogh Edgár, Bukarest, é. n. [1956]. 56.
- 2 *Magyarország*, 1901. november 27.
- 3 Uo., 1902. január 7.
- 4 Közismertek: Bedőházy János író, szerkesztő, gr. Bethlen István akadémikus, a későbbi miniszterelnök, Dániel Gábor, Udvarhely megye főispánja, Molnár Jónás író, lapszerkesztő, Sebes Dénes politikus, gazdasági író.
- 5 A jegyzőkönyvet 1902-ben a következő címmel közzölték: *Székely Kongresszus. Szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Hasonmás kiadás. Csíkszereda, 2001. A továbbiakban ezt idézzük = SzK.
- 6 A 2000-ben tartott konferencia előadásait 1. *Székelyföld Konferencia. A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben*, Szerk: Dr. Papp Kincses Emese, Kassai János, Kánya József, Csíkszereda, 2001.
- 7 SzK. 16
- 8 Erről mondta Bedő Albert: „Nem lehet kétség abban, hogy az a virágzó polgári jólét, melyre a székely népnek úgy hivatásánál és értelmiségénél fogva, mint földjének természeti minősége alapján, jogosultsága van s melynek elérhetésére most ide jöttünk, elérhetővé is válik, ez a nép melynek most a megélhetés eszközeinek megnyeréséért súlyos küzdelmeket és nélkülözéseket kell viselni, megmentve lesz önmagának, a magyar nemzetnek s az emberi kultúra szolgálatának. A kongresszus dolgozni jött annak a népnek mentésére.” SzK. 16–17.
- 9 *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat, 2. köt., Bp., 1904, 766–913. Részletesebben a kivándorlásra: Gidó Csaba: Az 1902-es székely kongresszus és a székely kivándorlás kérdése. In: *Aeropolisz, Székelyudvarhely*, 2001. 55 és köv.
- 10 „A székely közgazdasági válság jellemző tünete, hogy a nép jövedelme fogyasztási igényeivel nem áll arányban s ennek folytán a nép szegényedik, kivándorolni kezd s a közérkölcsök lazulnak.”
„A nép foglalkozása úgyszólván kizárólag a földművelés lévén, mi ez időszertint külterjes, legtermészetesebb a székely közgazdasági válság elhárítása végett a székely földművelés belterjessebbé tételére törekedni.
De a nemzetgazdaságtan törvényeit félreismernők, ha azt hinnők, hogy a székely földművelést egymagában tartós virágzásnak indítani lehetséges. A székely földművelés jelen helyzete azon állapot, melyre az a küzdő- és belföldi ipar és kereskedelem kölcsönhatása alatt természetszerűleg fejlődhetett. Amíg ez a kölcsönhatás változatlanul fennáll, addig a székely földművelés tartós továbbfejlődését sem lehet remélni. Ezért a székely közgazdasági válság elhárítása nem

Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából

- egyszerű feladat. Pusztán a székely földművelés javítása által nem lehet czélt érni. A földművelésre kölcsönhatást gyakoroló más tényezőket is fejleszteni kell. Elsősorban pedig ipart kell létesíteni.” SzK. 86.
- 11 SzK. 371.
12 Uo..
13 L. Egyed Ákos: *A parasztság Erdélyben a századfordulón*, Bukarest, 1975, 61–131.
14 T. Nagy Imre: *Csík megye közigazdasági állapotáról*, Csíkszereda, 1911, 19.
15 „Mondja ki a Kongresszus, a székelyföldi ingatlanok öröklésénél kívánatosnak tartja azon korlátozás kimondását, hogy egy bizonyos egészet képező és meghatározott minimális területen alól ingatlan természetben fel nem osztható...” (SzK. 184.)
16 Egyed Ékos: i.m.58.
17 SzK. 206.
18 Idézi Foreszter Géza (SzK. 224), amelyhez Molnár Jósiás hozzáfűzte: A székely közbirtok arányosítása által „Papolc község, de még Papolc község lakói földönfutókká válnak, azért, mert megfosztatnak azon közös birtokoktól, amelyeken ők, mint őseik századokon át magukat fenntartották. Korábban az 1871-es arányosítási törvény előtt a közös birtok nem volt magánbirtokhoz kötve, a közerdőt, közlegelőt minden székely falulakó ősi jogon használta, függetlenül magánbirtoka nagyságrendjétől. (SzK. 225–226).
19 SzK. 37–41.
20 Uo. 225.
21 Uo. 86
22 Molnár Józsiás előadása, SzK. 162.
23 Bővebben I. Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéről Erdélyben*. 1848–1914, Bukarest, 1981, 148–167.
24 SzK. 227.
25 Uo. 299.
26 Szádeczky Lajos: *A székelyföld történelmi intézményeiről*. SzK. 20–34.
27 A hitelügyről bővebben: SzK. 242–274.
28 Bartalis Ágost: *Csíkménaság székelyei*. L. *A megindult Falu*, Bukarest, 2001, 128–129.
29 Mintegy 30 évvel korábban a jobb módú iparosok Tordától, Marosvásárhelytől Kézdivásárhelyig „egy-két szekér áruval” látogatták a romániai piacokat. Ezek mellett „élelmes székely és csángó gazdák s nem ritkán asszonyok kereskedtek pityókával, hüvelyesfélékkel, kenderrel. Székely szőttesekkel, fával és borvízzel. Romániából hoztak megürült szekereiken törökbúzá, túrót, gyapjút, stb. (SzK 372.)
30 Uo. 373.
31 Uo. 374.
32 Egy másik előadó, Barabás Endre, 200 000–250 000 főre becsülte a Romániában élő magyarok számát, s egy olyan német munkára is hivatkozott, melyben 370 000 magyar szerepelt. A bukaresti római katolikus plébános a Bukarestben élő magyarok számát 40 000–50 000-re tette. (SzK. 379.)
33 Az elemző a továbbiakban a kivándorlás „fő fészkeivel” foglalkozik.
34 SzK. 380.
35 Uo. 387.
36 Uo. 386.